

хора, бивши полицаи и разузнавачи, които в следващите години са обект на политическата милиция за следене, тормоз, вербовка, а много от тях и за попълване на редовете на трудови войски⁷⁴⁰.

До 70-те години на XX век ДС – Бургас снима от отчет много от водените дела, но активно издирва синовете и дъщерите на контрареволуционните елементи и на репресираните от народната власт^{741,742}.

През 1983 г. в Бургас по линия на Шесто управление на ДС 199 секретни сътрудници работят срещу 798 души. Контрареволуционните остатъци и поколението им са 366 души, заведени на специален отчет и под оперативно наблюдение.

16.1.1. Индустиалисти, търговци, юристи и кметове

През почти всичките години на комунистическото управление под активния контрол на Държавна сигурност в Бургас са бившите хора⁷⁴³:

– Петър Велчев⁷⁴⁴, бивш собственик на моливна фабрика „Девеко“ в Бургас. „Поведението му системно се контролира от агентите „Петров“ и „Максимов“. „Петров“ е получил от оперативния работник задача да се представя пред обекта като германofil. Така са установени твърдите вражески позиции на обекта, който е изявен англофил“ и е разработван като агент на английското разузнаване, но без резултат⁷⁴⁵;

– Росен Чорбаджиев, по професия адвокат, който се занимава с частно земеделие. Агентите „Николов“, „Минчев“ и „Игнатов“ се срещат често с него и така контролират и кръга на неговите познати, които също са

⁷⁴⁰ АКРДОПБГДСРСБНА – Бс, ф. 1, оп. 2, а.е. 564, л. 1-17, списъци на синовете и дъщерите на бивши хора, царски офицери, полицаи, бившите началници и разузнавачи от Бургас към 1 октомври 1958 г.

⁷⁴¹ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 22, оп. 1, а.е. 67, л. 29, 30, 64, строго секретна информация на ОУ на МВР–ДС – Бургас относно: Състоянието на борбата на органите на ДС против идеологическата диверсия и опитите на противника за създаване подполие и легална опозиция в Бургаски окръг, 18 септември 1979 г.

⁷⁴² АКРДОПБГДСРСБНА – Бс, ф. 1, оп. 2, а.е. 36, справка по установяване, разработка и разстановка на вражеския контингент в Бургаски окръг към 20 октомври 1965 г.

⁷⁴³ АКРДОПБГДСРСБНА – Бс, ф. 1, оп. 2, а.е. 547, годишен отчет на градско отделение на ДС – Бургас по бивши хора за 1957 г.

⁷⁴⁴ АКРДОПБГДСРСБНА – Бс, ф. 1, оп. 2, а.е. 22, л. 6, списък и справка за агентите и активните разработки по контраразузнавателната работа при Окръжното управление – справка за Петър Велчев.

⁷⁴⁵ АКРДОПБГДСРСБНА – Бс, ф. 1, оп. 2, а.е. 22, л. 5, списък–справка на агентите и активните разработки по контраразузнавателната работа при Окръжното управление – „Списък на обектите по линия на чуждото разузнаване при ОУ – ДС Бургас“.

обекти на ДС – бившият търговец и индустриалец Досю Вълев, д-р Неделчев, Никифор Константинов и Ана Задгорска;

– Сава Милков, бивш собственик на машиностроителна фабрика, главен инженер на Месокомбината в Бургас, задържан по време на Унгарските събития. Същият се разработва от петима агенти с конкретни задачи, които са редовни в своите доклади. „Обектът стои на вражески позиции, но ги изразява само в тесни вражески кръгове.“;

– Стоян Стоянов, заличен адвокат, който е разработван дори и в Елхово, където прекарва част от времето през годината;

– Бившият фабрикант Иван Станев Жеков – под постоянния контрол на агент „Захариев“ и обект на мероприятие „М-9“;

– Досю Вълев Досев – бивш едър търговец, нормировчик в ДИП „Толбухин“. Подложен е на обработка за сътрудничество. „Той отклони нашето намерение като определено заяви, че не желае да доносичи за своите приятели.“ Стои на вражески позиции, рядко говори, „в дома си събира лица от средите на бившата буржоазия, но между тях има агентура (агентите „Николов“ и „Минчев“ – б.а.), която редовно ни информира“;

– Костадин Коларов от Созопол, бивш търговец и едър собственик на риболовен инвентар, следен от агент „Стоянов“;

– Димитър Димитров, съден от „народния съд“, счетоводител в „Селкооп“, който се наблюдава от агент „Ленгурски“;

– Стоян Баджев от с. Приморско, едър търговец, под контрола на агент „Сечков“;

– Бившият кмет на с. Тръстиково Марин Киров, следен от агент „Миронов“;

– Вълчан Вълчанов, кмет на Бургас през 1908 г. и 1918 г. и два пъти общински съветник. Член на Демократическата партия, изселен в с. Планиница, Айтоско;

– Бившият кмет Ангел Чакалов, който „много трудно се наблюдава, защото изцяло се е изолирал и не контактува почти с никого“;

– Бившият кмет Йордан Йорданов, началник-склад в РКС – Бургас, с буржоазен произход, разработван от ДС за разпространение на вражески слухове. През 1959 г. е осъден на три години затвор;

– Крум Боев, който има книжарница в центъра на Айтос, наследена от баща му, Никола Боев, участник в Българското опълчение. Крум Боев е обявен за враг на народа, осъден е на осем месеца затвор, които прекарва в Бургаския затвор, за това, че в издавания от него вестник „Нов Айтос“ са публикувани, наред с другите реклами, и такива на германски фирми. Имуществото му е отнето, а на децата му е забранено да кандидатстват в университет;

– Ради Стоянов, книжар, бивш търговец. Агентите „Димова“ и „Кръстев“ са спечелили доверието му и редовно донасят за него.

ДС – Бургас следи също и Павел х. Петров, Георги Пехливанов, Марко Калиманов, Димитър Попов, Руси Русев, Крум Чорбаджиев др.

Демократът Рене Ецов

В тези години „народният враг“ Рене Борисов Ецов (1916, Айтос), син на юриста Борис Ецов, виден член на Демократическата партия и народен представител, е концлагерист в ТВО „Белене“. Рене Ецов следва в Париж и Бърно, където завършва правни науки. През Втората световна война воюва на фронтовете в Унгария, откъдето се завръща с пет ордена. След „Девети“ става член на Върховния съвет на Демократическата партия и след нейната забрана се превръща в обект на ДС – Айтос. Отнети са му адвокатските права, забранено му е да работи като преводач, въпреки че владее седем езика, семейството му с три деца е интернирано в с. Балабан дере, а той е вкаран в Пазарджишкия и по-късно във Варненския затвор, след които преминава през концлагерите в Белене и Ловеч. Завръща се у дома през 1961 г. неузнаваем, с напълно разбито здраве, но намира сили след 1989 г. да участва във възстановяването на Демократическата партия и отново да стане член на Върховния ѝ съвет.

Почива през 1995 г., като в последните си дни заявява: „У всеки комунист живеят поне двама убийци!“⁷⁴⁶.

Инженер Петър Велчев и моливна фабрика „Девеко“

През суровата зима на 1928–1929 г. морето замръзва и провлакът на стария град Несебър, който е единствената му връзка със сушата, е прекъснат. Хората изпадат в бедствено положение. Няма вода и хляб, свършват лекарствата, деца и възрастни умират. 26-годишният Петър Велчев, завършил машинно инженерство в Хановер, става свидетел на бедствието. Той спешно се обажда на свои състуденти от Швеция и ги моли за връзка с Червения кръст. Заема се със събиране на помощи за бедстващите хора, като се обръща към по-заможните фамилии. Организира с волски каруци пренасянето на храна, лекарства и дърва⁷⁴⁷.

⁷⁴⁶ Морфов, Богдан. Бай Рене се завърна неузнаваем. // Про & Анти, № 9, 1996 г.

⁷⁴⁷ Бургаски индустриалец стана почетен гражданин на Несебър. Източник: nesebar-news.com, 14 октомври 2008 г.

След пристигането на доброволците от Червения кръст в продължение на два месеца Петър Велчев е техен преводач и пряко участва в спасителната акция, за което е награден с поименен медал от краля на Швеция, Густав VI.

През 1943 г. с присъщата му енергичност и състрадателност, заедно с други видни бургазлии, той участва и при спасяването на бургаските евреи от депортация.

Състраданието, отзивчивостта и предприемаческият дух на младия Петър не са случайни. Баща му, Димитър Велчев от Жеравна, основава през 1900 г. първата книжарница в Бургас на ул. „Александровска“, той инициира създаването на просветно дружество „Деятелност“, както и на Търговската гимназия, доброволец е и на фронтовете през Балканската и Първата световна война.

През 1924 г. Петър заедно с братята си Велчо, завършил в Нюрнберг икономика, и Иван, завършил оптика в Йена и специализирал в заводите „Цайс“, основават първата фабрика за моливи на Балканите „Девеко“⁷⁴⁸. Продукцията ѝ се изнася в страни на няколко континента, а всички работници получават 13-а и 14-а заплата, безплатна храна във фабриката и гориво за през зимата. Фирмата на братя Велчеви дарява средства на общината и църквите в Бургас. За него поетът Недялко Йорданов, споделяйки детските си спомени за акцията за спасяването на бургаските евреи, в която Петър Велчев активно участва, казва, че той „се грижеше за своите работници като за негови собствени деца“⁷⁴⁹.

През 1947 г. фабриката е национализирана и по-късно е преименувана на „Хемус“. Дъщерята на Петър Велчев, Стефка Константинова-Велчева, разказва:

„Баща ми остава без работа. Касата на фабриката е запечатана, а в нея има пари на семейството, там се съхраняват и бижутата на майка ми. Изчезва наскоро закупената от семейството кола „Студебекър“. Независимо от всичко, той приема фактите. Тръгвайки си от фабриката, същия ден, неговият познат Бай Иван го пресреща и му съобщава, че жена му е на смъртно легло и се нуждае от пари за лечение. Макар да е без работа и с неясно бъдеще, вади портфейла и отделя половината от

⁷⁴⁸ Моливната индустрия на България започва от Бургас. От книжарница до фабрика с предприемчивост и честен труд на фамилия Велчеви. Източник: hemusmark.com.

⁷⁴⁹ Широка обществена подкрепа за паметната плоча за спасяването на бургаските евреи. Актуално – Бургас. Източник: pabrega.bg, 24 февруари 2016 г.

наличните левове в него, в името на спасяването на човешки живот. Добрината му се връща след часове. На следващата сутрин той решава да пости – все пак не е на работа и не е нужно да става, както досега в 4 часа. Около 6 часа се звъни на вратата – майка ми е притеснена да не би властите да идват да го приберат в затвора, или да го изселят, все пак тогава времената са такива. На портата има мъж, който обяснява, че идва от Пловдив, в ръцете си държи куфарче с пари. Богат българин е научил, че фабриката е национализирана и, че доскорошният фабрикант е останал без пари, и прави този жест към него.“⁷⁵⁰

Съвсем скоро обаче от фабриката разбират, че без бившия собственик работата не върви и го повикват като технически ръководител. Петър Велчев продължава да работи все така всеотдайно. Прави няколко рационализации, патентовани и внедрени в производството в България, Чехия и Югославия. На първо място фигурира името на отговорен партиен другар, но всички знаят кой е истинският рационализатор.

След 1950 г. е уволнен и започва да прави стъкла за часовници в двора на бащината си къща, след което е бояджия към „Монтажен район – Бургас“. Заедно с жена си Ана боядисват с компресор железните стълбове с високо напрежение от езерото „Вая“ до Слънчев бряг. По-късно в комплекс „Изгрев“ открива работилница за боядисване и ремонт на автомобили. Изобретява и машина за нанасяне на боя по осевата линия на шосетата (дотогава това се е правело ръчно)⁷⁵¹.

След три инфаркта Петър Велчев почива през 1969 г.

През 2008 г. инженер Петър Велчев, 80 години след бедствието в Несебър, посмъртно е удостоен със званието „Почетен гражданин на община Несебър“.

Радиоинженерът Светозар Пренеров и фабрика „Тулан“

През 1924 г. Главна дирекция на пощите в България внася от Франция първите радиоприемници за общо ползване с марка „Радиола“. На 6 април 1927 г. е приет първият Закон за радиото в България, който утвърждава държавен монопол върху радиоразпръскването и позволява инсталиране на радиоприемник срещу издаване на разрешение и запла-

⁷⁵⁰ Сотиров, Иван. Семейство Велчеви водят моливната индустрия у нас. Бургас днес и утре. Източник: flagman.bg, 5 април 2014 г.

⁷⁵¹ Моливната индустрия на България започва от Бургас. От книжарница до фабрика с предприемчивост и честен труд на фамилия Велчеви. Източник: hemusmark.com.

щане на такса⁷⁵². Много от световноизвестните фирми, като „Телефункен“, „Филипс“, „Лоренц“, „Кьортинг“, „АЕГ“, „Блаупункт“, „Радио-ла“, „Фрешман“ и др., откриват представителства у нас. Предприемчиви българи създават радиоработилници за ремонти и произвеждат малки, не много качествени апарати, но постепенно броят им нараства и те започват не само да следват световните производители, но с годините и успешно да ги конкурират.

Лидер в производството на радиоапарати през тези години е бургазлията инженер Светозар Пренеров, основател на фабрика „Тулан“ в Бургас, в името на която той изписва съкратено своя девиз: „Трудолюбието и упоритостта лансират активност и напредък“⁷⁵³.

Светозар Пренеров е внук на д-р Йохан фон Бренер⁷⁵⁴, католик, по-късно преименувал се на д-р Иван Пренеров, който в средата на XIX век емигрира от Виена. Установява се в Сливен, където организира непознато дотогава здравно осигуряване. Срещу една турска лира годишно всеки, който се разболе, получава медицински грижи без допълнително заплащане. Бедните са освободени от таксата. Той налага контрол върху чистотата на града, на личната хигиена и профилактичните прегледи на хората. По-късно премества клиниката и аптеката си в с. Градец и започва да обслужва населението на Котел, Жеравна и околни села.

Синът му Матей Пренеров⁷⁵⁵, получил образованието си във Виена, е основател на пощите в много градове на България. Бил е началник на пощите в София и Бургас, в Скопие и Одрин по време на войните и др. Образован, ерудиран богослов, работил за уважение и разбирателство между християнските църкви.

Светозар Пренеров завършва с отличие инженерство във Франция през 1925 г. и получава веднага предложение да участва в проект на „Филипс“ за производство на радиоапарати в Холандия. Избира да се завърне в Бургас, където създава занаятчийска работилница „Електрон“ и започва

⁷⁵² Към 21 юни 1928 г. са издадени разрешения на 992 радиоабоната. В София има 437 радиоапарата, в Русе – 78, Пловдив – 49, Варна – 36, Горна Оряховица – 26, Лом – 22, Плевен – 18, Видин – 17, Кюстендил – 16, Габрово – 14, Свищов – 14, Сливен – 13, Враца – 11, Ловеч – 9, Пазарджик, Казанлък, Дупница, Трявна – по 7, Стара Загора, Хасково, Ямбол – по 6, и т.н. В 47 населени места има по един радиоапарат. – В: Димитров, Веселин. История на радиото в България. Книга първа, София, 1994.

⁷⁵³ Мъжлеков, Петко. Производство на радиоприемници в България до 1944 г. // Наука, кн. 5, т. XXVII, Съюз на учените в България, 2017, с. 41.

⁷⁵⁴ Йохан фон Бренер. Източник: bg.wikipedia.org.

⁷⁵⁵ Пак там.

производство на линейни радиоапарати „Универсал“ със скала, на която е нарисувана картата на Европа.

Основава фабрика „Тулан“⁷⁵⁶ и до 1944 г. заедно с братята си Веселин, добър организатор и финансист, и Иван, търговски представител, произвеждат радиоапарати в батериен и мрежов вариант на захранване, с много специални патенти в тях и красив дизайн. Побеждават в много конкурси престижни фирми като „Телефункен“, „Саксен Верке“, „Олимпия“, „Менде“, „Опталъове“, „Кьортинг“, „Пилот“ и др. и печелят при сериозна конкуренция обществени поръчки на пощите, общините, отбраната, образованието. Журито за оценка е пред завеса, зад която са наредени радиоапаратите, редът на които периодично се разменя. Техници зад завесата включват радиоапаратите с говор и музика от различни разстояния. Журито оценява тоновете и селективността, а група от инженери оценява качеството на конструирането и изработката по схемите и шаситата, върху които не се чете марката на приемника.

Радиоапаратите „Тулан“ са евтини и стабилни, а купувачите заплащат след четири месеца, ако са доволни. От 1931 г. до 1941 г. в гаранционен срок са върнати за поправка само шест радиоапарата поради неправилна експлоатация, които са заменени веднага с нови.

Освен радиоапарати и проводници фабрика „Тулан“ произвежда електрически машини и съоръжения за промишлеността и енергетиката, изгражда електропреносни мрежи и инсталации за индустрията, за учреждения и бита.

Инженер Светозар Пренеров създава лабораторно телевизионен предавател и телевизионен приемник с амбицията след Втората световна война да конкурира вноса от САЩ⁷⁵⁷. След 1944 г. с кабели „Тулан“ е възстановена електрическата мрежа на София, която е почти унищожена при бомбардировките.

През 1947 г. фабриката е национализирана, а Георги Димитров заявява, че „фабрика „Тулан“ нищо не струва пред съветските заводи, откъдето ще идват в България стотици хиляди радиоапарати на месец“. Да, но съвсем отживели времето си! Отстранен от любимата си работа, съкрушен от ударите, които комунистическия режим несправедливо му нанася, инженер Светозар Пренеров умира от мозъчен инсулт на 52 години.

⁷⁵⁶ Димитрова, Елена. Първите български радиоапарати „Тулан“, произвеждани в Бургас, са били конкуренти на повечето световни марки. Източник: bnr.bg/burgas, 7 май 2018 г.

⁷⁵⁷ Мъжлеков, Петко. Производство на радиоприемници в България до 1944 г. с. 43.